

A NAGY HÁBORÚ

■ Magyarországot történelme folyamán több, nagyobb katasztrófa is érte, ezek közül négy sorsdöntő jellegű volt. Az első a 13. században, a tatárok fosztogatásával kezdődött, majd a 16–17. században a török megszállással folytatódott, ezt követte a 20. század két világháborúja.

A *Rubicon* idei januári lapszámában 14 írásában olvashatunk az Európát és ezen belül Magyarországot ért katalizmusokról, az első nagy világháborúról. A szövegek tematikájukban az első világháború lefolyását, végkifejlettét, a haditechnikai fejlődést, az időszak politikai és társadalmi hátterét mutatják be, miközben különböző események, történések, csaták, ütközetek elemzéseit és új értelmezéseit olvashatjuk – gazdasági és szociálpszichológiai, művészeteken keresztüli megközelítés.

Az első világháborút elemző tömb mellett ki kell emelnünk azonban a lapszám utolsó írásait is, amelyek a világháború követő időszakról, a forradalmakról és ellenforradalmakról, illetve a háború szörnyűségét megélt katonák és civilek lelkében és emlékezetében hagyott nyomokat, sebeket és traumákat vázolják. Az alábbiakban a lapszám néhány írását tekintjük át.

John Lukacs a *Magyar katasztrófa. Az első világháború* című tanulmánya a nagyhatalmaknak Magyarországhoz fűződő viszonyát tárgyalja. A szerző részletesen vizsgálja, hogyan változik és alakul át a nagyhatalmak – Franciaország, Anglia és az Egyesült Államok – Európára gyakorolt befolyásának súlya a háború ideje alatt, illetve a háborút követő béketárgyalások ideje alatt. Az írás mintegy „prelúdiuma” a Magyarország feldarabolásához vezető eseménysorozatnak.

Gyurgyák János a „nagy háború” dilemmáit, ellentmondásait, paradoxonait elemzi. A szerző megállapítása szerint a politikusok a háború kirobbanásától a konfliktusok gyors megoldását várták, de valójában maga a háború kirobbanása és az állóháború kialakulása váltotta ki a nagyobb konfliktust és gyűlöletet a szemben álló felek között.

Tomka Béla írásában (*Az első világháború. Egy korszak lezárása vagy új korszak*

kezdeté?) a korszakhatárok értelmezésének problematikáját veti fel. Megállapítása szerint e tekintetben három jelentős értelmezési irány különíthető el: az egyik szerint az első világháború egy korábbi időszak lezárását jelenti; mások úgy vélik, hogy a két háború és az ezek közti időszak egyazon korszakot képez, míg a történészek egy harmadik csoportja szerint az első világháború olyan korszak kezdetét jelenti, amely 1991-ben ért véget vagy akár a mai napig tart. Tomka Béla értelmezésében az első világháború valójában egy korszak kezdete, az erőszak korszakáé, amely máig nem zárult le.

Pollmann Ferenc az első világháborús hadviselés átalakulását vizsgálja. A szerző szerint a totális háború pozitív hozadékának tekinthető annak az intenzív tanulási és fejlődési folyamatnak a megindulása, melynek köszönhetően új találmányok születtek. Gyakorlatilag a nagy háború tekinthető az első gépi háborúnak, a modern harci eszközök (tank, harci gáz, lángszóró) bevetésével, amelyeket majd későbbi korok is hasznosítanak, ugyanúgy, ahogyan a nagy háború stratégiai tanulságait is.

Polgár Balázs írásában részletesen olvashatunk a győztes limanovai csatáról – a magyar hadsereg e kiemelkedő teljesítményéről –, amelyben a magyar huszároknak sikerült megállítaniuk az orosz gőzhengert, az alkalmatlan ruházat, fegyverzet és felszerelés okozta nehézségek ellenére is.

Margittai Gábor tanulmányában tulajdonképpen összefoglalja az ugyanezzel a címmel megjelentetett könyvét (*Szamar sziget szellemkatonái. A nagy háború balkáni halálmarsa*), amelyből betekintést nyerhetünk annak a 80 000 osztrák–magyar katonának a sorsáról, akik Szerbia megtámadása alkalmával estek hadifogságba, miután a Monarchia csapatai csúf meghátrálásra kényszerülnek. E tragédiát, amelynek mintegy 16 000 túlélője volt, Margittai Gábor ismerteti elsőként.

Romsics Ignác írásában (*A nagyhatalmak és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása*) megállapítja, hogy a Habsburg Birodalmat történelmének alakulását a nagyhatalmak döntő módon két esetben

befolyásolták, először 1849-ben, mikor megmentették az esetleges felbomlástól, másodszer 1918–1919-ben, amikor feldarabolták ezt. A nagy háború kirobbanása előtt már érzékelhető volt a Monarchia gyengülése a belső feszültségeknek köszönhetően, melyeket főképp a csehek, horvátok váltottak ki, és amelyre csak ráadás volt a magyar–német viszony megromlása. Az előzmények ismeretében 1918 tavaszától nem képeztünk vitakérdést az antant hatalmak politikusai körében, hogy a Monarchia felbomlik-e vagy sem, kérdésnek csupán az új országhatárok helye számított – utóbbiak meghúzása ugyanis csak elvileg alapult a nemzeti örendelkezés elvére, valójában gazdasági, stratégiai és területszerzési szempontok érvényesültek kialakításukkor. Romsics Ignác meglátása szerint e határrendezésnek tulajdonítható a húsz év múltán bekövetkezett második világhétség is.

Szűcs György a világháború és a képzőművészet kapcsolatát boncolgatja. Mint írja, a nagy háború alatt is a festészet számított „igazi” és elismert művészetnek az újképző fényképezéssel szemben. A háborúban részt vevő művészek, haditudósítók, festők és írók külön, számukra kialakított hadiszálláson töltötték mindennapjaikat a front közelében, ezért a legtöbb alkotás a katonák mindennapi életéről készült, legjobb esetben a megszokott portrék mellett egy hátrahagyott csatatér vagy egy visszavonulás került megörökítésre. A művészeket céltudatosan nem vitték ki a front első vonalába, mivel a cél nem a háború borzalmainak megörökítése, hanem a glorifikálása volt. A pusztító valóságot megörökítő munkák a katonai cenzúra miatt többnyire nem láthatnak napvilágot, csupán a vázlatfüzetekben maradtak meg. Szintén a művészetek, illetve a művészek és a háború kapcsolatát boncolgatja tanulmányában Róka Enikő, aki írásában röviden bemutatja a fronton szolgáló és alkotó, legkiemelkedőbb magyar művészeket, Vaszary Jánost, Mednyánszky Lászlót és Rippl-Rónai Józsefet.

Más témakört dolgoz fel Gyáni Gábor (*Az első világháború emlékezete*). A szerző emlékeztet, hogy a nagy háborúról szóló hadtörténeti munkákban kevés szó esik arról, miként sikerült feldolgozni Európa népeinek az első világháborút. Mindaddig keveset foglalkoztak az otthon maradottak, a háborús özvegyek és árvák helyzetével, a háború okozta sebekkel. A halálesetek

számba vették ugyan, viszont a gyászról alig-alig esik szó. Gyakorlatilag a háború teremtette a „katonahalottak” kultuszát, amelyet az állam is támogatott. A kultusz középpontjában a közkatonák és nem a hadseregek vezérletisztjei kaptak helyet, mint korábban, ezért is öltött ez a kultusz polgári jelleget. Gyáni Gábor felteszi a kérdést: vajon mekkora lehetett a gyászolók száma? Becslések szerint a katonák majdnem egyharmada hagyott maga után özvegyet, nem beszélve arról, hogy európai viszonylatban 6 millió árva maradt hátra. A beazonosíthatatlan és az elkallódott holttesteket nem lehetett „tisztességesen” eltemetni, illetve ha ez meg is történt, a sírok, katonatemetők nagy távolságra helyezkedtek el a gyászoló családoktól. Sok hozzátartozó számára a gyászmunka elmaradásával csupán a háborús emlékművek szolgálták az emlékezet helyét – állapítja meg a szerző.

Erős Ferenc szociálpszichológiai megközelítésben tárgyalja a háborús traumákat. Rávilágít arra, hogy a nagy háború pszichológiai vonatkozása jóval kevésbé került előtérbe, mint a politikai és történelmi elemzések. A lelki traumák főleg a frontvonalon szolgálatot teljesítő katonák esetében alakultak ki, akiknek olyan új kihívásokkal kellett szembenéznük, amelyekkel addigi életük során soha vagy csak kivételes esetben találkoztak. A tisztek a katonákat személytelen, parancsvégrehajtó „gépekké” alakították, akik sok esetben súlyos megaláztatások, fenyegetés, agressziók áldozataivá váltak. A kiszolgáltatottság és a stresszállapot sokuknál lelki betegségeket idézett elő. Ugyanakkor a halál, a kivégzések, szenvedések, a bajtársak elvesztése tovább növelte a traumás megbetegedésekben szenvedők számát.

A lapszám utolsó írásában (*A front felett. Egy repülő század fényképei az első világháborúból*) Tomsics Emőke ismerteti a Magyar Nemzeti Múzeumnak azt a kiállítását, amely egy osztrák–magyar repülő század hadi fényképeiből készült. Az itt bemutatott albumot a repülő században is szolgáló Weinstock Ernő állította össze, aki majd az 1920–30-as években fényképeseti cikkekkal kereskedett, és fényképei, képeslapjai bejárták az egész világot. A fotókiállítás egyedi és személyes bepillantást nyújt a repülő század Galíciában és Erdélyben töltött háborús mindennapjaiba. (*Rubicon* 2015. 1. sz.)